

ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СТАРШІЙ ШКОЛІ УКРАЇНСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО ЛІЦЕЮ КНУ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Назаренко С. В.

Проблема соціалізації особистості дитини в колективі надзвичайно актуальна та складна. Вона дає можливість не тільки виявити схильність дітей до певної сфери діяльності, а й створити умови для її подальшого розвитку в процесі навчання. Багато залежить і від підготовки, особистості зацікавленості самого педагога творчо працювати. Раніше методики змінювалися десь раз у 30 років, тепер зміни відбуваються впродовж одного 10-ліття. В наш час все більше впроваджуються в життя нові педагогічні технології навчання та виховання. Сам педагог часто не готовий (а іноді і соціально незахищений) до сучасного життя. А вчити дітей потрібно на позитивних прикладах. Цей процес досить ефективно й успішно здійснюється в Українському гуманітарному ліцеї КНУ ім. Тараса Шевченка.

Засвоєння дитиною соціального досвіду, набуття певної соціальної ролі та культури відбуваються найбільш активно в колективі однодумців. Вона стає особистістю, об'єктом суспільних відносин за допомогою досвідченого керівника-куратора. З літератури відоме положення Дж. Міда про **3 стадії соціалізації:** 1) *імітація* – діти копіюють поведінку дорослих; 2) *рольові ігри* – діти виконують дорослі ролі, надають своїм діям такого ж значення, що й дорослі; 3) *колективні ігри* – де здобувається почуття соціальної ідентичності з правилами в суспільстві, з його законами, нормами.

Особливо звернемо увагу в діяльності педагога на реалізацію 2-ої і 3-ої стадій при навчанні. Рольова гра зміцнює віру у власні сили, дозволяє виявляти себе в реальній справі, формує якості сучасної особистості – творчість, працелюбність, відповідальність. У деяких варіантах її проведення діти самостійно працюють або ж утворюють групи, обговорюючи спільні питання. Це створює умови для безпосереднього спілкування, мобілізує та збагачує особистий досвід дітей, дозволяючи їм учитися один у одного, об'єднує емоції та інтелект, уяву та інтуїцію. Граючи дорослих людей, діти захоплено та серйозно включаються в обговорення важливих та актуальніших питань. Наприклад, для біологічних напрямів: "Зробіть плакат або придумайте розповідь на тему охорони природи", "Які види покарання ви запропонуєте за пошкодження рослин?", "Як прореагуєте, якщо ваші знайомі після себе залишили сміття в лісі?".

У суспільстві з кожним роком ситуація, в якій учнівській молоді доводиться приймати рішення щодо подальшого життєвого шляху, місця в соціальному середовищі, все більше ускладнюється. Причому ефективність соціальної функції педагога значно підвищується, коли ство-

рюється емоційна, доброзичлива атмосфера, довірчі та рівні стосунки між дітьми, коли організація діяльності здійснюється з опорою на їх інтереси, потреби, потенційні можливості, здібності, використовується кращий національний і світовий досвід. При цьому відбувається формування толерантного, гуманного та милосердного відношення до друга, однокласника, людини взагалі, відповідальності за прийняття власних рішень і дій. Включення дітей у дійсність дорослого життя – важлива соціальна функція будь-якого вчителя-предметника. Діти в ліцеї нетерпимі до різного роду фальші, нещирості, оманливості. Це сприяє формуванню свідомого відношення до життя в суспільстві.

Важко переоцінити важливу соціальну функцію класного керівника дитячого колективу із формування розумних потреб у дітей та адекватних шляхів їх реалізації.

Соціалізація особистості дитини відбувається в 3-х сферах. Щоб увійти в повноцінне життя в суспільстві, молодій людині треба: знати загально-людські цінності (сфера діяльності), навчитися стосункам з іншими людьми (сфера спілкування), керувати світом своєї особистості (сфера самосвідомості).

Соціальна функція педагога або психолога полягає в сприйнятті дитини як особистості та рівноправного члена суспільства, коригуванні системи цінностей юнацтва адекватно існуючому стану рівня розвитку суспільства.

В освітній галузі біології це – забезпечення формування наукової картини живої природи, підвищення ролі біологічних знань в житті та культурі особистості, створення свідомого відношення до здорового способу життя, засвоєння норм і правил екологічної етики.

Педагогів часто називають "скульпторами дитячих душ", і не випадково, адже вони працюють з душами дітей, розвивають і формують особистість дитини, її здатність адаптуватися до умов життя, що змінюються. На наш погляд, підвищення соціальної функції вчителя залежить від кількох чинників:

1) від наявності умов для діяльності, рівня самостійності та ініціативи підлітків;

2) від підготовленості самого себе до проведення цієї роботи;

3) від наявності відповідних засобів реалізації соціальної активності дітей через знання.

У дітей в ліцеї формуються світогляд до існуючих соціальних відносин у суспільстві, стійка життєва позиція. Часто бувають випадки в їх

оточенні, коли підлітки здійснюють негарні вчинки, і діти в колективі, дізnavшись про це, проявляють нетерпимість до них. Роль педагога в такому разі – аналіз, розбір ситуації, але доброзичливо й об'єктивно довести необхідність розуміння гармонійних відносин у стосунках з іншими. Більш конкретні соціально орієнтовані методи впливу педагога – критика вчинків, наказ до дій, моралізація. Взагалі в педагогіці існує кілька методів вирішення конфлікту – гумор, компроміс, ультиматум, придушення, в останні роки – групові обговорення ситуацій, тренінги. Педагоги та куратори, працюючи з дітьми, прагнуть до того, щоб вони себе реально оцінювали, бо по виході в доросле життя, завищена самооцінка ламає особистість.

Буває так, що діти змушені в складних ситуаціях з однокласниками міняти школу, місце проживання разом з батьками або жити з іншими родичами.

Діти ліцею в групах за схильностями та здібностями не відчувають себе чужими, зайвими в колективі, керівники-куратори підтримують особистість дитини, якою вона реально є.

Важливою школою формування особистості дитини є її вміння жити та спілкуватись у колективі, під час екскурсій, коли діти не очікують призів, нагород, заохочень за гарну поведінку. Особистий приклад керівника, його небайдужість дають реальні результати, а не вказівки та заклики: "Ви повинні... Ви зобов'язані (любити, охороняти, боротися)..." і т. д. Тоді дитина не зможе поводитися в групі неетично і не дозволить такого іншим. Але найкраще – це індивідуальна робота над самим собою, бо загальновідомо, що не завжди учень довірить свої проблеми батькам або вчителям.

У ліцеї використовуються такі сучасні педагогічні технології:

1) програми самоаналізу, які забезпечують осмислення своїх здібностей, формують потребу в самовихованні;

2) тренінги, які активізують спілкування, в результаті чого формуються потреби та мотиви, ціннісні орієнтації щодо світу природи;

3) творчі проекти, які розвивають комунікативні здібності та сприяють творчому самовираженню дітей.

Педагоги намагаються створити для кожної дитини ситуацію успіху, щоб вона повірила у свої сили. Важливо, що під час проходження конкурсів вони бачать один одного, набувають певного рейтингу. Приклад старших товарищів – великий мотив і заохочення для молодших.

В підлітково-юнацькому віці здійснюється пошук свого місця в житті, вибір подальшого шляху в навчанні та роботі. Переважна більшість учнів обирає якусь галузь науки своїм фахом, це підвищує роль науки в їх освіті. Своєю діяльністю вчителі формують також естетичну та екологічну культуру підлітків, заохочують молодь до засвоєння нової соціальної ролі в колективі та житті в суспільстві.

У стінах ліцею у дітей існує своєрідний "захист"

від негативного впливу соціуму – "вулиці", у них є можливість для нормального спілкування, надається впевненість у гарному "хеппі енді", незважаючи на непорозуміння в суспільстві або, іноді, в сімейному оточенні, в складних реаліях буденного життя. Таким чином, сформулюємо кілька побажань для планування подальшої роботи в галузі соціалізації особистості:

- Прищеплювати вміння толерантно ставитися до інших, як ровесників, так і дорослих, набувати реальної самооцінки – це допоможе в майбутньому житті.

- При цьому буде можливість більш чітко формувати групу, уникаючи відсіву, згідно з темпераментом, можливостями, особливостями учнів.

- Виховні бесіди ненав'язливо проводити не тільки в навчальних кабінетах, а й на екскурсіях, виїзних заходах.

- Використовувати ряд тренінгів, що допоможуть дитині адаптуватися в сучасних умовах життя.

Як приклад, можна застосовувати деякі інтерактивні форми роботи, які дадуть очікуваний педагогічний результат:

"Мозковий штурм"

"Мозковий штурм" – форма колективної чи індивідуальної роботи, що характеризується спільною спрямованістю мислення та має на меті розробку ідей і підходів до вирішення певної проблеми, але не їх оцінку.

На дошці або на великому аркуші паперу пишеться питання, за яким проводиться "мозковий штурм", а всі думки, які висловлюються, записуються нижче. У "штурмі" беруть участь всі, і чим вище його темп, тим краще, тому що найоригінальніші та найсміливіші думки виникають, коли нема паузи. Існують також правила "мозкового штурму": говорити вголос все, що виникає у думках на цю тему, не пояснювати свої думки і не захищати їх, не обговорювати та не критикувати ідеї інших. Оцінка та аналіз – це частина аналітичної роботи, яку можна провести пізніше.

"Мозковий штурм" досить ефективно використовується для визначення глобальних понять. Учні при цьому відчувають свій особистий вклад у зроблене, а оригінальність та неповторність таких визначень вражаючі. Наприклад, при вивчені теми "Біохімія" учням двох різних 10-х класів з однаковим інтелектуальним рівнем (обидва класи – гуманітарні) пропонувалось дати визначення поняття "життя".

Наприклад: життя – це...

обмін речовин та енергії,
живлення,
співіснування істот,
розвиток організмів від
простих форм до складних,
взаємовідносин істот
у природі,

гармонія,
радість,
потік енергії,
сонце,
внутрішня
чистота,
досконалість,

існування різних форм матерії, природа.

Результати "мозкового штурму" вказують на неповторність відображення навколошнього світу учнями. Воно, перш за все, залежить від рівня та спрямованості їхньої свідомості.

Варіант сценарію тренінгу "Ти – особливий"

Вступ: Часто у дітей формується занижена самооцінка і вони можуть вважати себе недостатньо розумними, нездібними до занять чимось. Можливо, на це натякають батьки чи бабусі, дідуся, кажучи: "Он, подивись – той... вчиться відмінно" (грає на скрипці, займається фігурним катанням і таке інше). Занижена самооцінка дитини стає джерелом серйозних психологічних проблем. Вона знижує здатність до адаптації в соціальному середовищі, мотивацію до навчання, дитина може своєрідно вимагати уваги з боку однолітків та дорослих (і вчителів також), вчиняючи несподівані речі для самоствердження, відокремлюючись від реальності, наприклад – асоціальні дії, приєднуючись до груп асоціальної спрямованості. Для виховання позитивної самооцінки вчинки дітей потребують безумовного визнання. Осуджувати можна лише вчинок, а не саму дитину. І робити це об'єктивно, не псуячи психіку та не викривляючи риси особистості. Наприклад, батьки пишаються тим, що їх 3-річна дитина вже вміє читати, і при будь-якій нагоді вони демонструють це при інших, але її вміння спілкуватись нікого не цікавить. З часом, коли у дітей бурхливо розвивається світ фантазій, батьки бачать тільки той бік життя дитини, який хочуть, не цікавлячись її внутрішнім світом і станом.

Мета тренінгу: Надати учням можливість розвивати життєві навички позитивної самооцінки, самоусвідомлення і самовдосконалення, а також уміння запропонувати допомогу людям з обмеженими можливостями.

Завдання: Учні повинні вміти називати 2–3 свої переваги та 1–2 недоліки, планувати шляхи підвищення самооцінки за наданим алгоритмом.

Згадування правил поведінки на тренінгу. Які з них допомагають нам відчувати повагу до себе?

Очікування. Ми будемо вчитися шанувати та цінувати самих себе й інших людей. Виріжте бутони троянд або інші заздалегідь заготовлені зображення, напишіть на них свої очікування та прикріпіть на плакати.

Інформаційних блок. Сьогодні ми познайомились із нашим найкращим другом. Давайте визначимо, чи гідні ми цього найкращого друга? Підніміть руку ті, хто вважає себе доброю людиною, гідною його. А хто ще не визначився? Те, що ви зробили – це ваша самооцінка. Сформулюємо визначення "самооцінка" – ставлення людини до самої себе. Чому людям важливо мати позитивну самооцінку? Ті, хто сумнівається, має занижену самооцінку, а даремно. У кожного з вас багато гарного, і

за це ви можете себе любити та поважати. Кожен з вас є унікальним, не схожим на інших.

Доречний уривок із вірша В. Симоненка – "Бо ти на Землі – людина, і хочеш того чи ні – усмішка твоя єдина, мука твоя єдина, очі твої – одні".

Важко полюбити того, кого ви не знаєте. Тому сьогодні ми виконаємо вправу знайомства "Мое ім'я". Напишіть собі компліменти на кожну букву імені.

Тренер: Кожен з вас є доброю людиною, можливо, хтось себе недооцінив. Чи є на світі люди, які не мають недоліків? Як треба ставитися до вад інших людей? Давайте подумаємо, які недоліки мають люди.

"Мозковий штурм". Назвіть свої можливі недоліки. Підкресліть одним кольором ті, які можна змінити, іншим – які не можна.

Ви чули про якісь незвичайні випадки, коли вади чи хвороби не заважали людям досягати багато чого в житті?

Моделювання ситуації допомоги немічним

Мета: виховання чуйності та милосердя до людей, що потребують допомоги.

Інформація: немічні – це діти, старі люди та ті, що мають фізичні або психічні вади чи хвороби.

Об'єднання у 4 групи. Розгляд 4-х ситуацій. Можна виконати розіграш ситуацій у вигляді рольової гри.

1. Тебе залишили з немовлям, яке спало. Вони раптово прокинулось і почало плакати. Які твої дії?

2. З вами живе бабуся. Вона дуже старенька та все забуває. Одного разу ти побачив, що вона вийшла на вулицю. Ти думаєш, що вона може загубитися. Твої дії...

3. Уяві, що ти стоїш на перехресті дороги поруч зі сліпою людиною. Ти побачив, як вона вагається, чи можна вже переходити дорогу. Твої дії...

4. У сусідній квартирі проживає самотня літня людина. Яку допомогу ти можеш їй запропонувати?

Спитайте у виконавців ролей "немічних", чи запитали їх про необхідність допомоги. Запам'ятайте: нав'язування допомоги людям може образити їх. Якщо людина відмовляється, не варто наполягати.

Зробіть висновок: чи змогли б діти в цих ситуаціях, якби вони трапилися в житті, надати допомогу? Наголосіть, що неприпустимо залишати немічну людину без нагляду когось із дорослих. Якщо цього не можна уникнути, дитина повинна знати, до кого її звернутися у разі потреби.

Заключна частина. Зворотний зв'язок, прощання.

Тренер: Підніміть руку ті, хто вважає себе доброю людиною. Інші думки є? От і добре. А тепер візьмемось за руки та скажемо: "Я – хороший! Ти – хороший! Ми – найкращі!"

Література:

Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. Науково-методичний посібник. – К., 1998.

Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Основи здоров'я. Посібник для вчителя. – К.: Алатон, 2005.